

ISTARSKA PUČKA I TRADICIJSKA GLAZBALA

Pred vama se, poštovani čitatelji „Franine i Jurine“, otvara novi kalendar, onaj za 2010. godinu. Kako budete, uvijek s velikom šperancom, listali stranice znanih mjeseci: antonščak, sičan, marač..., pred vama će se otvarati pogled na fotografije i kraće tekstualno podsjećanje na naše vrijedno glazbeno blago. Naime, za svaki smo mjesec odabrali po jedan glazbeni instrument iz naše tradicijske baštine. U 12 mjeseci predstavljamo vam 12 najčešće rabljenih glazbala koja su žiteljima istarskog poluotoka bila životna poputbina kroz mnoga minula stoljeća: roženice, mih, mišnice, dvojnice, šurle, sopelica, čićska tamburica – cindra, usna harmonika

– organić, harmonika triestina te bajs, violina i klarinet – glazbala gunjaca.

Neka od tih glazbala imaju dulju, druga kraću povijest. Nekima se iskon i podrijetlo gube u dalekim i hirovitim vremenima srednjovjekovlja, a o nekim novijim tradicijskim glazbalima znamo gotovo sve: datum rođenja, njihove izumitelje, njihov put dolaska u naše krajeve... Sva nabrojena glazbala su ili nastala ovdje ili su se potpuno ukorijenila u život ljudi i tradiciju puka Istre i udomaćila se u svakodnevlju postavši sastavni i neizostavni dio života u svim njegovim porama i kao takvi ostali su u uporabi do danas. Uz njih i s njima u rukama i na srcu mnogi su započinjali

život, mnoge su melodije s tih glazbala pratile na njihovim životnim stazama, njima su obilježena mnoga slavlja, radosti ali i tuge i neminovni rastanci pa i oni zauvijek. Otuda i ona poznata uzrečica: „Prez roženic se ni rodit ni umrit“.

Sva ta glazbala su izrađivana ručno, doma, u kućnoj radinosti. Gradili su ih spretni domaći meštari, a njihov utisnut znak i glas o njima prenosio se generacijama, kao što su se generacijama iz ruke u ruku prenosila i glazbala i tako čuvalo to dragocjeno blago. „Stariji nisu dali dicitu ni da ih taknu bez njihova prisustva“, još i danas pričaju neki svirci. I glazbeni predlošci su se prenosili generacijama, gotovo nepromijenjeni. Sve na sluh, naravno. Svirači bi neku melodiju čuli i potom sami svirali, ponavljajući je dok nije zazvučala slično predlošku i onda mnogobrojnim ponavljanjima „tesali“ dok ju ne bi posve usvojili.

Na starijim istarskim narodnim ili pučkim glazbalima izvodila se, i još

se izvodi, tzv. netemperirana atonalna glazba, koja spada u svjetski glazbeni raritet poznat pod nazivom istarsko-primorski melos.

Taj glazbeni fenomen je 2009. godine uvršten na UNESCO-vu listu nematerijalnih spomenika kulture, što predstavlja najveće priznanje vrijednosti i jedinstvenosti te glazbe.

Na glazbala udomaćena u istarskoj glazbenoj tradiciji u 19. i 20. stoljeću izvodi se tonalna muzika. No, za svirača i jedne i druge skupine glazbala možemo reći da su većinom samouki, glazbeno neškolorani, svirači koji i ne poznaju note, ali su svi oni vrsni sluhisti. Zahvaljujući njima, njihovoj velikoj ljubavi prema toj glazbi i tim glazbalima, Istra se i danas diči glazbenim blagom vrhunske kulturološke vrijednosti.

Što im reći, nego veliko hvala i neka zduraju!

Vladimir Pernić

OGLEDALO GRADSKOG ŽIVOTA

Pulski Giardini u Drugom svjetskom ratu i nakon njega*

Središnji dio Giardina: raznolikost u graditeljskim stilovima ne narušava, već obogaćuje vizuru grada

O blikovanje pulskih Giardina započelo je u vrijeme Austro-Ugarske. U doba Italije oni su se doradivali i usavršavali, da bi uoči Drugoga svjetskog rata već imali potpuno definiranu fizionomiju. Prvih se godina rata u Puli nisu neposredno osjećale njegove strahote. Ali to je bilo tek zatišje pred buru. Nakon kapitulacije Italije (ujesen 1943.) Istru su okupirali Nijemci, dok jug Italije osvojiše Saveznici te se Pula našla usred zone okršaja i to je skupo platila.

* U prošlom broju „Franine i Jurine“ (za 2009. godinu) objavili smo članak o nastanku i razvitku pulskih Giardina do Drugoga svjetskog rata. U ovom broju opisujemo život ovoga najpoznatijeg pulskog trga u ratu i nakon njega do danas.

U ratnom razaranju Pule bombe su zgradu ljekarne teško oštetile, a obje susjedne kuće potpuno uništile.

Dana 9. siječnja 1944. vedro je zimsko nebo obradovalo Puljane. Riječani su pak negodovali zbog gustih oblaka nad gradom. A ne bi, da su znali kako su iz baze u Apuliji saveznički bombarderi poletjeli prema njihovom gradu s nakanom da na nj istresu svoj razarajući teret. Po dolasku nad Rijeku piloti nisu, zbog oblaka, mogli vidjeti ciljeve pa su promijenili kurs prema alternativnom cilju – osunčanoj Puli. Njihove su bombe padale svukud po gradu, neke su pogodile ciljane lučka i industrijska postrojenja, no većina je pala na domove nevinog civilnog puka u najgušće nastanjenim kvartovima. Pa i na Giardinima. Velika zgrada s glavnom ljekarnom teško je oštećena, dok je šteta na objema susjednim kućama bila totalna. Fatalne su udarce zadobile i kuće na suprotnoj strani Giardina, duž Uspona sv. Stjepana: srušene su tri stambene trokatnice (pravim čudom ostala je nedirnuta njihova prva susjeda, netom izgrađena zgrada dječjih jaslica). Nakon prvog, najsilovitijeg od svih, uslijedilo je

još 13 bombardiranja Pule (zadnje čak tjedan dana nakon pada Berlina!). U njima je ugašeno oko 270 ljudskih života, a od 3225 zgrada njih 235 je potpuno srušeno a 2170 oštećeno. No, valjda pukim slučajem, na Giardine bombe više nisu padale.

Za razliku od Starog grada, gdje najveći dio srušenih kuća ni do danas nije nadomješten (pa tamo sveudilj zjape ružne praznine), na Giardinima su u poratnoj obnovi rane relativno brzo zacijeljene. Kuća s ljekarnom je obnovljena i donekle preoblikovana, a jedna od rupetina do nje, ona uz same Giardine, već je ranih pedesetih godina popunjena novom stambenom zgradom s lokalima u prizemlju (najpoznatiji je, još postojeći, „Ghetaldus“). A na prostanoj ispražnjenoj lokaciji preko puta, tri srušene kuće zamijenjene su novom velikom stambenom zgradom s lijepo uređenim ozelenjenim pretprostorom. Samo je parcela između Ljekarne i Ciscuttijeve (tada Adžijine) ulice ostavljena „na čekanju“. Nitko nije ni slutio da

KARNEVALSKI OBIČAJI SJEVERNE ISTRE

Žejanski zvončari

Karnevalski ili pokladni običaji, prisutni u gotovo svim društvenim sredinama, zasigurno spadaju među najstarije sadržaje tradicijske kulture u nas. Odvajkada se slave na prijelazu iz zime u proljeće, simbolično označavajući završetak faze mirovanja i početak novog životnog ciklusa u prirodi. Posebno je to izraženo u ruralnim sredinama, gdje su se takvi običaji utvrdili još u davna vremena u želji da se putem magijskih moći utječe na plodnost i dobar poljoprivredni urod.

Za razliku od seoskih sredina gdje se karneval usredotočio na magiju plodnosti, u urbanim se sredinama razvio drugi tip pokladnih običaja, usmjeren više na društvenu kritiku. Etnolozi prvi tip nazivaju *luperkalijskim* (prema rimskim svečanostima u čast boga Lupe-rka), a drugi *saturnalijskim* (svetkovine

praćene raskalašenim gozbama u čast boga Saturna).

Karnevalske svečanosti obuhvaćaju razdoblje prije početka *korizme*. Obično započinju nakon blagdana Sveta tri kralja, dostižu vrhunac na pusnu nedjelju, ponedjeljak i utorak, a završavaju na Čistu srijedu ili *Pepelnicu*. Iako se proteže kroz razdoblje između dva važna kršćanska blagdana, tradicija maškara nema veze s kršćanskom kulturom, već se nastavlja na onu pretkršćansku, pogansku kulturu, na magiju i mitologiju, iz kojih crpi brojne simbolične elemente.

Tradicija maškara na istarskom sjeveru, a posebno na Bužeštini, duboko je ukorijenjena. Neki sasvim specifični likovi maškara iz buzetske prošlosti i dandanas zauzimaju važno mjesto u maškaranim povorkama. Tako su za pojedine krajeve Bužeštine neizostavne *maškare u belo* ili *lepe mačkare*, zatim

ćić i ćićka, pa *medih*, *tat*, *turko* te *pusti i korizma* ili *meniga*, kao i neizostavni *jajčar*, *portador* ili *pobirač* – sakupljač i nosač jaja, kobasica, vina, novca i drugih darova.

U pusnim povorkama, koje su u drugoj polovici prošlog stoljeća bile česte po selima Bužeštine, ti su likovi zauzimali istaknuto mjesto, išli su odmah iza svirača. Nekad davno sviralo se u *mišić* (mih, mijeh), a kasnije, kada su se pojavili gunjci, upravo su ti novi *mužikanti* s bajsom, vijulinom i klarinom pa i trieštinom najčešće pratili maškare od mjesta do mjesta ne bi li privukli što veću pozornost žitelja sela koja su pohodili. Nakon njih, u povorci su išli svi ostali, naravno, maskirani u različite “strašne” i smiješne kostime. Najveću su pozornost privlačili *pusti* ili *štraconi* – mladići odjeveni u stare krpe ili poderana odijela, s ovčjim runom na glavi i neizostavnim zvoncima privezanim oko pojasa. Dok su u jednoj ruci nosili batinu ili volovski rog, u drugoj su pak nosili vrećicu s pepelom čime su prašili djevojke i djecu. *Pusti* su u novije vrijeme odjeveni u odijela od šarenih vrpca i krpica prevladavajućih crvenih boja, a u rukama nose razne palice, grane i slične izradvine na koje su privezana zvonca, limenke i drugi proizvođači buke.

Pusti se od mjesta do mjesta razlikuju po maskama na glavi, koje su ponegdje izrađene od zečjeg krzna i kokošnjih krila (Soviščina), a drugdje su im glave ukrašene rascvjetanim šarenim šeširima ili na neki drugi način.

Korizma je muškarac odjeven u crnu žensku haljinu, na glavi nosi maramu, o pojas ima zakačenu preslicu s vunom, a u ruci drži vreteno i prede. *Pusti i korizma*, kao i *ćić i ćićka*, jesu par, predstavljaju mladića i djevojku ili muža i ženu koji se vole, ali se i jako svađaju, galame i izvode kojekakve šale pa ih mještani, domaćini povorke, moraju stišavati i miriti. *Medih* je u bijelom liječničkom odijelu, nosi bijelu kapu, naočale i torbu s raznim medikamentima, “liječi” druge maškare i publiku. *Turko* nosi crvenu odoru, na glavi obavezni fes, a oko pojasa pušku i sablju. *Lepe mačkare* ili *Mačkare u belo* pak nose bijela odijela i prekrasne šešire ili kape ukrašene raznobojnim cvijećem, simbolizirajući proljeće, život, mladost, veselje...

Povorku je, početkom prošlog stoljeća i ranije, sačinjavalo dvadesetak, tridesetak mladića (u to vrijeme žene nisu odlazile u maškare) odjevenih što u mušku, što u žensku nošnju. Oni su obilazili susjedna sela na pusnu nedjelju

Laniški zgončari

VODOZEMCI NAŠIH KRAJEVA

Veliki vodenjak

Sunce polako zalazi i još jedna proljetna večer je na izmaku. Dok se zadnje zrake sunca skrivaju iza brijega, stado krava dolazi na lokvu po zadnju okrpju za taj dan. Tišinu večeri prekida jedino kreket žaba. Razne melodije slivaju se iz lokve i obližnjeg grmlja. Kreket je na trenutke tako intenzivan da se osim njega ne može čuti niti jedan drugi zvuk. Dok krave prilaze lokvi, svojim kopitima utabavaju zemlju oko lokve te na taj način nesvjesno osiguravajući da lokva ostane na životu još neko vrijeme,

Velika zelena žaba

a s njom i sve biljne i životinjske vrste koje u njoj žive. Takvi su prizori prije desetak godina bili svakodnevna pojava, no danas, u vrijeme kada je stoka postala opterećenje te polako nestaje iz naših krajeva, prizori lokvi, kao i kreket žaba postaju sve rjeđi. S nestankom lokvi, nestaju i mnoga prekrasna bića, a među njima najugroženiji su vodozemci.

Kao što im i ime govori, vodozemci su životinje koje naseljavaju i kopno i vodu. Latinski naziv za vodozemce je „amphibia“, što u prijevodu znači „dva života“. Oni su prvi kopnjeni kralježnjaci, prvi su se izdigli iz vode i naselili čvrsto tlo. No većina njih su ostali trajno vezani za oba okoliša. Jedan dio svojega života provode u vodi, kao ličinke ili punoglavci, a drugi dio provode više ili manje na kopnu, kao odrasli oblici. Ipak, i odrasli se oblici moraju barem jednom godišnje vratiti u vodu, radi razmnožavanja.

U našim krajevima živi oko osam vrsta vodozemaca, koje grubo možemo podijeliti na žabe, vodenjake i daždevnjake.

Najveća žaba naših krajeva je smeđa krastača ili gubavica (lat. *Bufo bufo*). To je žaba tamnosmeđe do crvenkaste boje s izraženim bradavicama po leđnoj strani tijela. Živi na različitim staništima, uključujući šume, livade, ali i ljudska naselja i vrtove. Po predaji, to je žaba koju su zbog jakog otrova vještice rabile za svoje čarobne napitke. Kako u svakoj predaji ima i malo istine, treba napomenuti da smeđa krastača ima otrovne žlijezde smještene odmah iza glave, a svrha im je obrana od mogućih predato-

ra. Naime, krastača je vrlo tromba i sporo žaba, koja veći dio vremena provodi hodajući po tlu, a tek rijetko skačući, te je tako mnogo izloženija predatorima nego što su to ostale žabe. No zbog otrovnih žlijezda, smeđu krastaču izbjegava većina grabežljivih životinja, iznimke su tek zmija bjelouška i jež koji se njeome hrane. Otrov krastače, kao ni ostalih vodozemaca koje možemo susresti u Hrvatskoj, nije štetan za čovjeka, osim u slučaju direktnog kontakta s očima, u kojem slučaju treba oči odmah dobro isprati.

Žaba pretežito vezana za šumu je šumska smeđa žaba (lat. *Rana dalmatina*). Šumska smeđa žaba je svijetlosmeđe boje s izraženom crnom maskom oko očiju i u većini slučajeva svijetlim trbuhom. Ona je naš najbolji skakač te joj se duljine skokova mjere u metrima. To postiže zahvaljujući svojim izrazito dugim nogama i vitkom tijelu. Iako u proljeće dolazi na lokve radi parenja, veći je dio vremena vezana za šume, u kojima se hrani raznim kukcima i puževima.

Žaba slična šumskoj smeđoj žabi je talijanska ili lombardijska smeđa žaba (lat. *Rana latastei*). Razlikuje se od šumske smeđe žabe po različitoj crnoj maski oko očiju, puno pigmentiranijem trbuhu i puno kraćim stražnjim nogama. Živi pretežno u vlažnim poplavnim šumama. U Hrvatskoj naseljava samo mali djelić Istre, točnije Motovunsku šumu i obližnje potoke. Osim u Istri, prisutna je u Sloveniji, Italiji i nekim obližnjim zemljama, no zbog specifičnog staništa, vrlo je ugrožena u svim zemljama u kojima živi pa treba posvetiti posebnu pažnju očuvanju staništa na kojem živi.

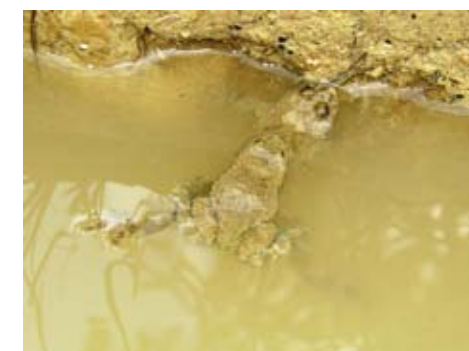
U lokvicama nastalim od traktorskih ili automobilskih guma često možemo naći još jednu vrstu žaba -

Mali vodenjak

Daždevnjak

Žuti mukač

Talijanska ili lombardijska smeđa žaba

žutog mukača (lat. *Bombina variegata*). Žuti mukač spada u manje žabe i lako je prepoznatljiv po svojem žarko obojanom

IZBOR I SADNJA STABALA UZ KUĆU

Lagerstremija (indijski jorgovan) bit će ures svakog vrta u ljetnim mjesecima

Stabla su dio biljnog carstva koja gotovo uvijek dominiraju nekim prostorom. Ako primjerice imamo impozantan primjerak stabla na travnjaku, gotovo da nam za savršen dojam ništa drugo i ne treba. No da bismo bili ponosni vlasnici jednoga ovakvog primjeka, moramo se oboruzati strpljenjem, jer svoju konačnu veličinu i ljepotu mnoge vrste dostižu tek nakon 15-20 pa i više godina. To je često razlog što se prilikom sadnje stabala prave kardinalne greške pa upravo onda kada se biljka razvije do svoga maksimuma i kada je najljepša, moramo je ukloniti jer preraste prostor na kojem smo ju posadili. Kako bismo to izbjegli, moramo se od početka voditi nekim smjernicama.

Prvo i najvažnije je da znamo kakve će dimenzije stablo imati u svojoj punoj zrelosti. Ako ta vrsta dosiže visinu od 15

metara i promjer krošnje 8-10 metara, sigurno je nećemo posaditi u vrt male površine. Još je važnije voditi računa o dovoljnoj udaljenost sadnice od kuće, zida, staze i sl. jer će svojim granama u budućnosti oštećivati fasadu ili oluk, a korijenjem podizati stazu ili rušiti ogradni zid. Neke vrste imaju glavnu žilu srčanicu koja ide u dubinu i rijetko se širi postrano. Stoga su takve vrste (kao npr. cedrovi) pogodnije za sadnju uz staze i putove jer ih neće oštećivati. Izuzetak su situacije kada korijenski sustav naiđe na prepreku, na primjer kamenu ploču u dubini (što je čest slučaj u našem podneblju) pa počne rasti u širinu. Druge vrste, poput pinije, ladonje, bagrema i sl. vrlo često prave probleme u okućnicama ako nisu posađene na primjerenom udaljenosti.

Ukoliko sadimo grupu stabala, sadnju provodimo na dovoljnoj udaljenosti

jednog stabla od drugog, što ovisi o njegovoj konačnoj veličini i habitusu, kako bi se svaka krošnja mogla optimalno razviti, ali i ostaviti dovoljno svjetlosti za prizemnu etažu grmlja i trajnica. Uglavnom je to sadnja na razmaku od najmanje 4 metra jednog stabla od drugog (kada se radi o vrstama manjeg habitusa) pa i do 10 metara razmaka. Treba znati da je vlasnik dužan, ukoliko posjedujete stablo na svojoj okućnici, grane koje narastu preko granice dvorišta redovito potkresivati na visinu da ne ometaju pješački i cestovni promet, a ukoliko one prelaze u susjedni vrt, susjed ima pravo odrezati ih ukoliko vi to ne učinite.

Ako ne raspolazete dovoljno velikom vrtnom površinom, a ne želite se odreći mogućnosti da imate stabla u vrtu, možete se odlučiti za vrste manjeg habitusa. U tu svrhu predlažem sadnju ukrasne crvenolisne šljive, albicije, poincijane i sl. Takav će odabir biti pun pogodak za vlasnika vrta manje površine. Crvenolisnu šljivu (*Prunus cerasifera* 'Pissardi') krasi neobična boja lista, poincijanu (*Poincija-gillesi*) zanimljivi cvjetovi, albiciju (*Albizzia julibrissin*) medni miris...

Kada se odlučujemo na sadnju stabla, prilikom izbora vrste moramo voditi računa osim o površini također i o tome koja će biti uloga stabla. Da li je to površina sa nekom namjenom (rekreacijska, za odmor i sl.), da li služi u 'izložbene' svrhe ili ima zaštitnu ulogu od buke, prašine, vjetra... pa ovisno o tome treba pristupiti odabiru vrste. Sadnja može biti pojedinačna, tj. sadimo jedno, soliterno stablo, i tada uglavnom odabiremo već odrasli primjerak i vrstu koja će se svojim

Tobirovac uzgojen kao stabalce vrlo je otporan i zanimljivog oblika

Smokva će u našem podneblju osim hlada dati i ukusne plodove

karakteristikama tu dobro uklopiti i prilagoditi postojećim uvjetima. Moramo biti sigurni da se na mjestu planirane sadnje ne nalaze instalacije infrastrukture (kablovi, cijevi i dr.) koje bi nam mogle poremetiti sadnju i uzrokovati naknadne probleme. Osim ugodne sjene koju stabla pružaju, kao i zaštitne uloge koju imaju, velik broj vrsta ima i dekorativan cvat pa su oku ugodni i s tog aspekta. Zasigurno je na okućnicama poželjno prisutnost stabala koja cvatu i uz to i mirišu.

Dolje s lijeva: ulika, judino drvo, abicija, murva i cedar

